

УДК 330.34: 332.122:338.43(083.9)

JEL Classification: Q10; R52; R58

DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202105006>

О. В. ХОДАКІВСЬКА, докторка економічних наук, професорка,
членкиня-кореспондентка НААН
О. М. МОГИЛЬНИЙ, доктор економічних наук, професор
Л. Д. ТУЛУШ, кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник
М. В. КРУШЕЛЬНИЦЬКИЙ, кандидат економічних наук
О. Ю. ГРИЦЕНКО

Формування програм комплексного соціально-економічного розвитку об'єднаних територіальних громад з урахуванням ризиків пандемії COVID-19

Мета статті – розкрити науково-прикладні підходи до формування програм комплексного соціально-економічного розвитку об'єднаних територіальних громад з урахуванням ризиків поширення пандемії COVID-19.

Методика дослідження. Діалектичний інструментарій покладено в основу пізнання процесів і явищ просторового розвитку; монографічний метод застосовано до аналізу базових принципів формування програм комплексного соціально-економічного розвитку об'єднаних територіальних громад; емпіричні спостереження сприяли загальному оцінюванню стану реагування об'єднаних територіальних громад на виклики, пов'язані з поширенням коронавірусної хвороби; абстрактно-логічні прийоми дозволили сформулювати науково-прикладні узагальнення матеріалу та прикінцеві висновки.

Результати дослідження. Доведено, що стратегічними завданнями програм комплексного соціально-економічного розвитку об'єднаних територіальних громад також має бути своєчасне реагування на обставини непереборної сили, подібні до пандемії COVID-19. Повинна суттєво підвищитися їх роль у захисті життя і здоров'я сільського населення. Крім того, у фокусі уваги постійно має перебувати ресурсна база для виконання повноважень шляхом розвитку сільсько-господарського виробництва та інших видів диверсифікованої діяльності, а також створення сприятливого середовища для гідних умов проживання, всебічного розвитку особистості та відпочинку. Запропоновано розробити аналітико-статистичну методику вимірювання індексу людського розвитку по сільських об'єднаних територіальних громадах, обравши за основу Методику вимірювання регіонального людського розвитку, затверджену Президією Національної академії наук України та колегією Державної служби статистики України від 13.06.2012 №123.

Елементи наукової новизни. Узагальнено показники оцінювання рівня соціально-економічного стану об'єднаних територіальних громад за ключовими сферами. Уточнено цілі та принципи, що мають бути закладені в основу загальнодержавних програм підтримки збалансованого сільського розвитку.

Практична значущість. Прикладні аспекти дослідження можуть бути враховані під час формування програм комплексного соціально-економічного розвитку об'єднаних територіальних громад, що забезпечить дієвість державних ініціатив, спрямованих на підтримку села та сприятиме готовності сільського населення до форс-мажорних загроз. Табл.: 1. Рис.: 6. Бібліогр.: 14.

Ключові слова: об'єднані територіальні громади; місцеві і державні програми соціально-економічного розвитку; ресурсний потенціал території; збалансований сільський розвиток; рівень і якість життя сільського населення.

Ходаківська Ольга Василівна – докторка економічних наук, професорка, членкиня-кореспондентка НААН, заступниця директора – завідувачка відділу земельних відносин та природокористування, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (03127, м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10)

E-mail: iae_zem@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-3421-8361>

* У статті представлено результати дослідження, отримані в процесі виконання проекту «Оцінювання впливу карантинних заходів, пов'язаних з COVID-19 для аграрного сектору й продовольчої безпеки держави та розроблення алгоритму дій щодо мінімізації негативних наслідків» № 2020.01/0313 конкурсу «Наука для безпеки людини та суспільства» за рахунок грантової підтримки Національного фонду досліджень України.

© О. В. Ходаківська, О. М. Могильний, Л. Д. Тулуш, М. В. Крушельницький, О. Ю. Гриценко, 2021

Могильний Олексій Миколайович – доктор економічних наук, професор, головний науковий співробітник відділу організації наукових досліджень та інноваційного розвитку, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (03127, м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10)

E-mail: o.mogilnyi@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-9802-1701>

Тулуш Леонід Дмитрович – кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу фінансово-кредитної та податкової політики, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (03127, м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10)

E-mail: tulush@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-3922-5245>

Крушельницький Микола Володимирович – кандидат економічних наук, старший науковий співробітник відділу організації менеджменту, публічного управління та адміністрування, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (03127, м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10)

E-mail: boss.krushelnickiy@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-5028-6068>

Грищенко Олена Юріївна – завідувачка сектору інформаційного забезпечення досліджень, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (03127, м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10)

E-mail: lena@iae.kiev.ua

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0003-2271-3629>

Постановка проблеми. Розвиток об'єднаних територіальних громад (ОТГ) як базової ланки адміністративно-територіального устрою держави має бути спрямований на поліпшення соціально-економічного стану сільських громад, забезпечити доступність різноманітних життєзабезпечуючих послуг для домогосподарств і участь населення в роботі органів місцевого самоуправління. Серед цілей програм розвитку села – підвищення добробуту людей, які живуть за межею бідності, шляхом їх самозайнятості, забезпечення гідної заробітної плати, а також створення ліквідних активів для зміцнення сільської економіки. Ускладнює ситуацію турбулентність соціальних процесів на всіх рівнях управління – від районного до глобального. Звідси значний обсяг ключових рішень на місцях доводиться приймати в умовах асиметричної інформації та невизначеності.

Об'єднані територіальні громади, як і кожен адміністративний район та регіон держави, наділені унікальними для них інклюзивними факторами розвитку, а також спільними організаційно-правовими, адміністративними та фінансовими перешкодами щодо їх реалізації. Важливим іспитом для їхньої інституційної спроможності слугують надзвичайні ситуації, подібні до пандемії COVID-19. Тому при оцінюванні стану виконання комплексних програм соціально-економічного розвитку слід аналізувати не лише виконання запланованих показників, а й успішність реагування на внутрішні і зовнішні ризики для нормального життя, праці та відпочинку людей. Отже, такі програми повинні бути максимально деталізованими з урахуванням належної організаційної взає-

модії всіх підприємств, установ і організацій, а також виокремлення сильних і слабких сторін потенціалу розвитку ОТГ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у дослідження питань з формування програм соціально-економічного розвитку сільських громад і територій здійснили В. Г. Андрійчук; О. Г. Булавка [3]; К. Бруннер; В. М. Жук [4]; О. В. Коваленко [6]; А. М. Колот; М. Ф. Кропивко; Ю. О. Луценко; М. Й. Малік [7]; В. Я. Месель-Веселяк; О. М. Могильний; О. С. Мороз; Б. Й. Пасхавер; М. І. Пугачов; В. П. Рябоконт; П. Т. Саблук [11]; Ю. С. Цал-Цалко; О. Г. Шпикуляк та ін. Проблематика розвитку сільських територій актуальна і для зарубіжних дослідників, про що свідчать праці таких учених, як L. J. Haider, W. J. Boonstra, G. D. Peterson, M. Schlüter, M. Lanfranchi, C. Giannetto [1-2].

Досліджують економіку регіонів в умовах коронакризи та її вплив на податкові надходження місцевих бюджетів І. З. Сторонянська, Л. Я. Бенювська [12]; М. І. Пугачов; Н. І. Патица; О. Г. Шпикуляк; О. М. Могильний; Л. Д. Тулуш – систематизують чинники впливу карантинних заходів, пов'язаних з COVID-19, на аграрний сектор, сільську зайнятість та продовольчу безпеку держави [14].

Результати досліджень учених свідчать, що соціальні та економічні фактори розвитку ОТГ не відокремлені від зміни ситуації щодо освітніх, медичних, адміністративних, культурних, інформаційних та інших послуг, а тому їх варто розглядати в синергії, яка й визначає сталість розвитку сільських територій та рівень добробуту їх жителів.

Мета статті – розкрити науково-прикладні підходи до формування програм комплексного

соціально-економічного розвитку об'єднаних територіальних громад з урахуванням ризиків поширення пандемії COVID-19.

Виклад основних результатів дослідження. В умовах пандемії COVID-19 сільські громади, порівняно з міськими, постраждали значно більше через обмеження транспортного сполучення, низьку мобільність людей працездатного віку, розрив традиційних агропродовольчих маркетингових ланцюгів, прямі збитки мікро- і малих виробників тощо. У надзвичайних умовах особливо гостро даються взнаки проблеми з недостатньою розвиненістю медичної інфраструктури – брак сільських аптек, фельдшерських пунктів, сільських амбулаторій, а в тих, які ще збереглися, відсутнє необхідне обладнання, не заповнено вакансії спеціалістів. Під час пандемії критично важливі для життя і здоров'я громадян послуги стали недоступними.

В рамках проєкту НФД України було опитано представників органів місцевого самоврядування щодо впливу COVID-19 на діяльність ОТГ. З різних причин майже у всіх

громадах зменшилася дохідна частина бюджетів, суттєво скоротилася зайнятість населення, не надавалася підтримка господарюючим суб'єктам, підвищилися ціни на базові харчові продукти тощо.

Важливою проблемою для територіальних громад в умовах реалізації карантинних заходів стало зниження доходів за такими важливими статтями:

- плата за землю – внаслідок наданих пільг зі сплати даного податкового платежу (це зазначили майже 93 % респондентів);

- ПДФО – внаслідок обмеження права на здійснення окремих видів діяльності (вказали теж 93 % респондентів) та зниження рівня зайнятості у відповідному регіоні (рис. 1).

Отже, можна зробити висновок, що запровадження неоптимальної моделі карантинних заходів в умовах стрімкого поширення COVID-19 і надання преференцій зі сплати основних видів податкових платежів, які формують дохідну частину бюджетів органів місцевого самоврядування, негативно вплинуло на доходи територіальних громад.

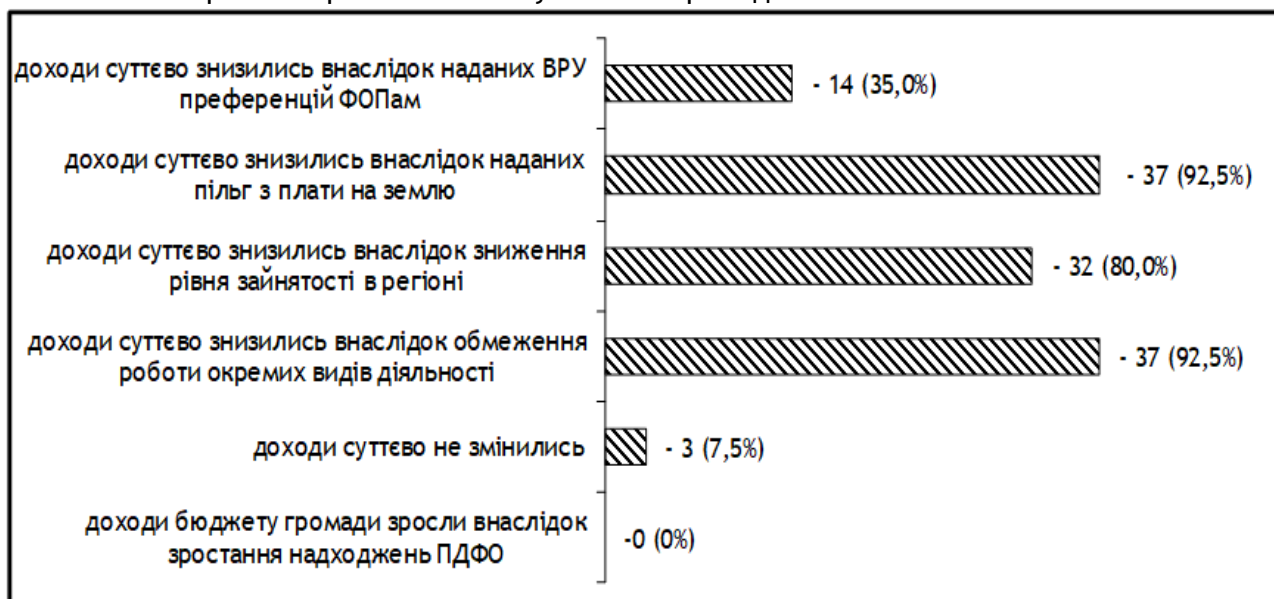

Рис. 1. Розподіл відповідей щодо впливу карантинних заходів та поширення COVID-19 на дохідну частину бюджету громади

Джерело: Авторські дослідження.

При цьому власних заходів підтримки суб'єктів господарювання та громадян, що проживають на відповідних територіях, не

було передбачено жодною територіальною громадою з числа опитаних шляхом анкетування (рис. 2).

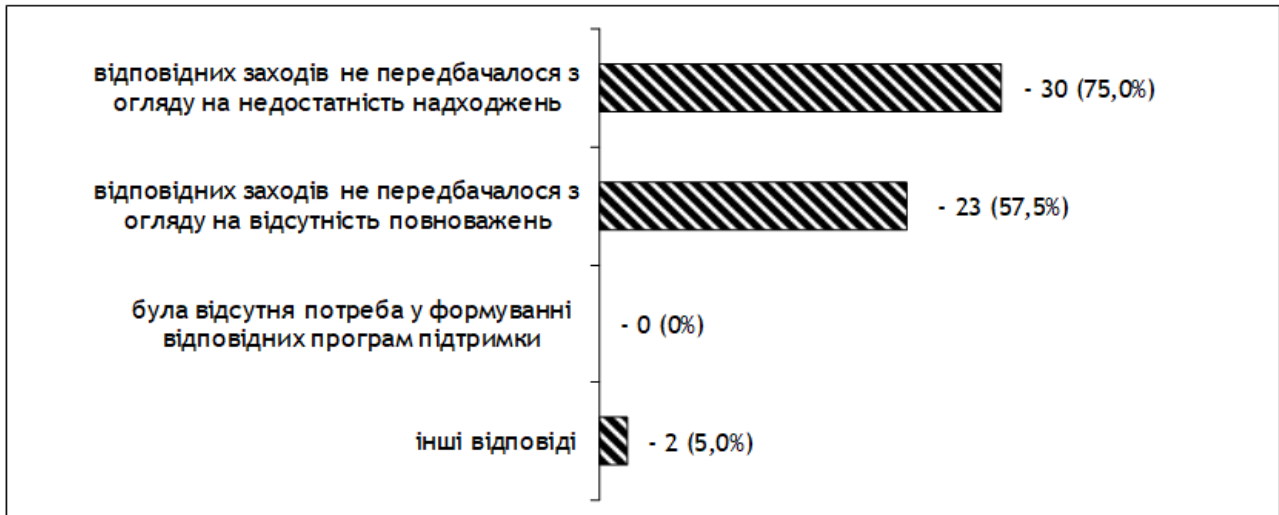

Рис. 2. Розподіл відповідей щодо заходів з підтримки суб'єктів господарювання чи мешканців громади, передбачених ОМС серед видатків бюджету фінансування

Джерело: Авторські дослідження.

Причому 75 % респондентів зазначили, що відповідних заходів не передбачалося внаслідок недостатності надходжень, а майже 60 % причиною відсутності відповідних заходів назвали недостатність повноважень територіальних громад з державних видатків з огляду на норми Бюджетного кодексу України.

Щодо зниження рівня зайнятості у територіальних громадах 100% вказали те, що

він суттєво знизився внаслідок обмеження права на здійснення окремих видів діяльності. Крім того, серед факторів, що вплинули на зниження рівня зайнятості, майже 60% опитаних представників територіальних громад зазначили також про зниження доходів суб'єктів господарювання, внаслідок чого ті змушені були переводити своїх працівників на неповний робочий день (рис. 3).

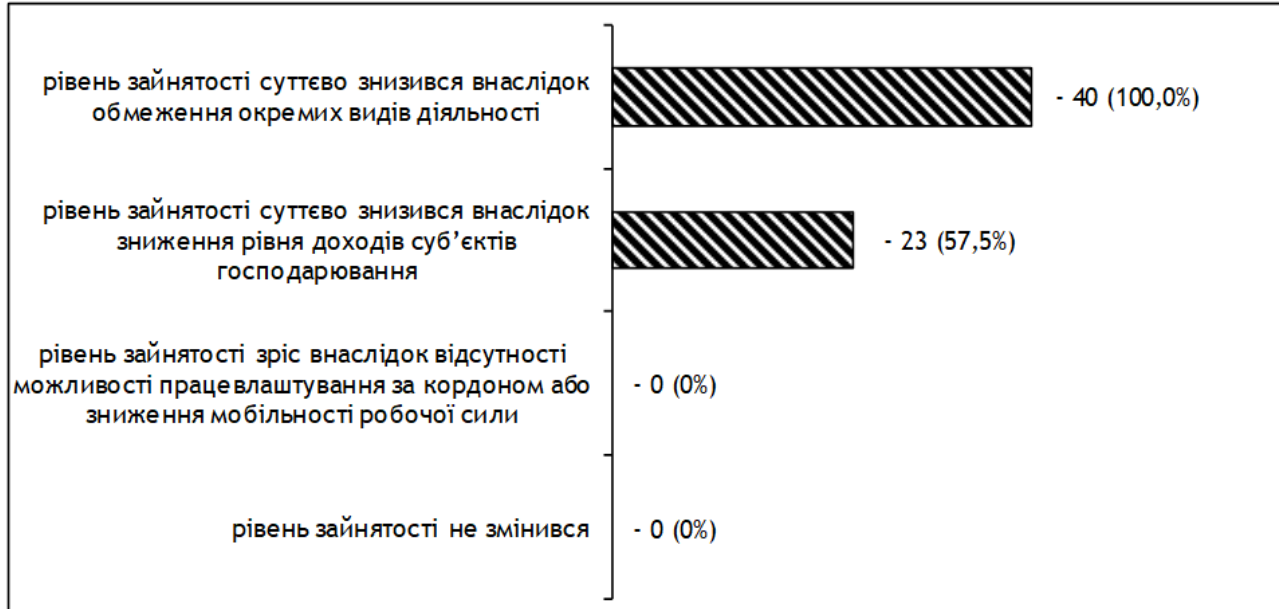

Рис. 3. Розподіл відповідей щодо зменшення рівня зайнятості у регіоні / на території громади

Джерело: Авторські дослідження.

У сфері справляння податків і податкових платежів усі територіальні громади, що взяли участь в опитуванні, реалізовували заходи з підтримки у вигляді зменшення сум

земельного податку (орендної плати за землею), а також зменшення сум зобов'язань по оренді комунального майна (рис. 4).

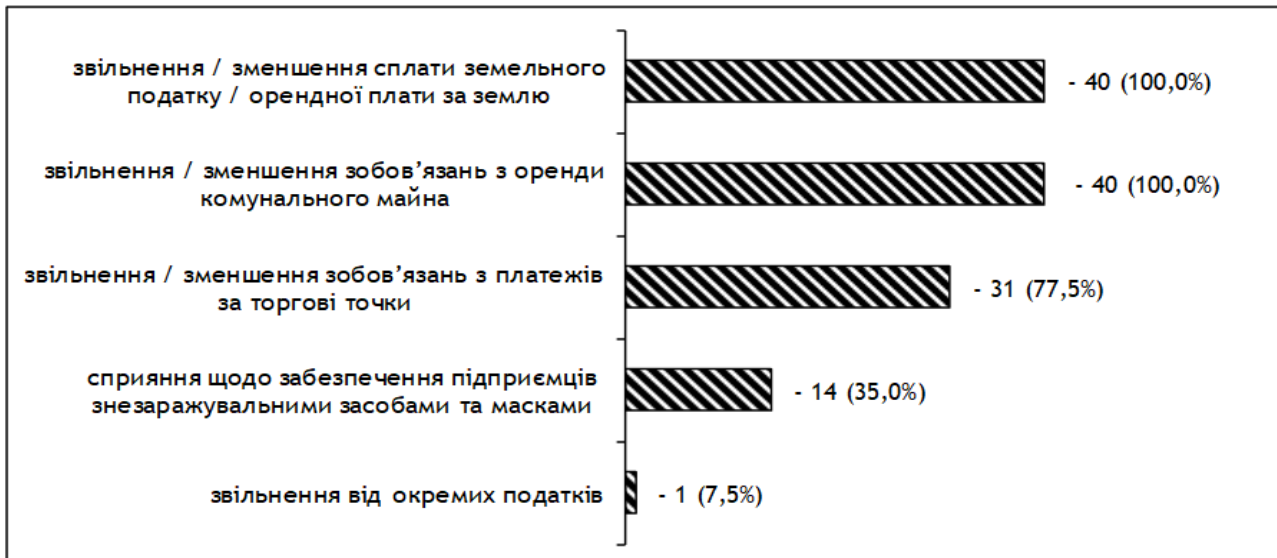

Рис. 4. Розподіл відповідей щодо підтримки суб'єктів господарювання, що постраждали від карантинних заходів і поширення COVID-19, наданої ОМС

Джерело: Авторські дослідження.

Окрім того, майже 80 % опитаних територіальних громад застосовували практику часткового звільнення від сплати зобов'язань з платежів за торгові точки. Понад третина - надавала підтримку шляхом забезпечення місцевих жителів та підприємців знезаражувальними засобами та масками.

У процесі дослідження впливу карантинних заходів в умовах стрімкого поширення

COVID-19 на соціально-економічний стан територіальних громад було проаналізовано також їх вплив на забезпечення продуктами харчування жителів громад за доступними цінами. У цьому контексті понад 45 % респондентів - представників територіальних громад відповіли, що рівень забезпечення мешканців територіальних громад продуктами харчування під час локдауну суттєво знизився (рис. 5).

Рис. 5. Розподіл відповідей щодо впливу карантинних заходів і поширення COVID-19 на забезпечення продуктами харчування мешканців громади

Джерело: Авторські дослідження.

Між іншим, вони вказали й ще на досить вагомні проблеми, а саме:

1) асортимент товарів у перші місяці карантину суттєво зменшився;

2) значно зросли ціни на окремі групи товарів;

3) не у всіх селах є продуктові магазини, проблему із забезпеченням продуктами вирішували за допомогою мобільних торгових точок. Під час карантину в окремих випадках їх робота була ускладнена. Асортимент

товару дуже обмежений. Іноді траплялися перебої з доставкою продуктів.

Майже третина опитаних представників територіальних громад відмітила, що проблеми поставали, але їх вдалося оперативно вирішити. При цьому понад чверть опитаних зазначили, що суттєво зменшилися асортимент і кількість постачальників продуктів харчування. Це, в свою чергу, зумовило зростання цін на продовольство, а особливо це стосувалося сільських населених пунктів.

Проблеми із забезпеченням населення продуктами харчування були зумовлені, в першу чергу, суттєвими обмеженнями в роботі продуктивних ринків. На цю проблему

вказали майже 90 % опитаних респондентів (рис. 6). При цьому понад 15 % респондентів зазначили, що відповідна проблема мала короткостроковий характер - її вдалося оперативно вирішити.

У цьому контексті варто відзначити, що рішення про заборону роботи продовольчих ринків було значною мірою помилковим і призвело лише до загострення проблеми із забезпеченням населення продуктами харчування. За умов належної обладнаності торгових точок і дотримання маскового режиму загроза поширення COVID-19 на продуктивних ринках була мінімальною.

Рис. 6. Розподіл відповідей щодо впливу карантинних заходів та поширення COVID-19 на роботу продовольчих ринків, ярмарків, торгових точок

Джерело: Авторські дослідження.

Це вимагає докорінного перегляду існуючих підходів до забезпечення закладами охорони здоров'я сільських територій, які мають втілитися через програми комплексного соціально-економічного розвитку ОТГ.

Законом України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» [9] встановлюється загальний порядок розроблення, затвердження та виконання системи прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку України, окремих галузей економіки та адміністративно-територіальних одиниць.

Програма комплексного соціально-економічного розвитку сільських ОТГ являє собою сукупність заходів, спрямованих на розв'язання актуальних проблем мешканців, досягнення конкретних результатів, визначених у просторі й часі, узгоджених за тер-

мінами, виконавцям та, головне, - забезпечених необхідними людськими і фінансовими ресурсами [8].

Існують різноманітні види програм соціально-економічного розвитку ОТГ [10]:

- розвитку сільськогосподарського виробництва та скорочення безробіття в сільській місцевості;
- використання паливно-енергетичних ресурсів;
- раціонального використання природних ресурсів (землі, води, лісів тощо);
- розвитку транспорту та зв'язку;
- розвитку освіти;
- розвитку охорони здоров'я;
- розвитку культури, фізичної культури і спорту;
- соціального захисту молоді, пенсіонерів та інвалідів.

Особливістю програм комплексного соціально-економічного розвитку сільських ОТГ має стати охоплення всіх перелічених та інших напрямів діяльності, адже це вимога до забезпечення сталого їх розвитку з урахуванням інклюзивної. Об'єднана територіальна громада виступає просторовою базою не лише сільськогосподарського, лісового і рибного господарства, а й неаграрних видів діяльності, народних промислів, а також сприятливого середовища для проживання.

Концепція комплексного розвитку об'єднаних територіальних громад має включати розроблення стратегічних документів (генерального плану соціально-економічного розвитку на строк до 10-15 років), а також тактичних документів (відповідних програм на строк до 5 років, річних планів і бюджетних прогнозів їх фінансового забезпечення). Розробленню концепцій та загальних генеральних планів комплексного соціально-економічного розвитку об'єднаних територіальних громад має передувати проведення соціальних обстежень та паспортизація сільських населених пунктів і сільських територій [7].

Забезпечення збалансованого (сталого) розвитку сільських об'єднаних територіальних громад за ініціативи і силами її мешканців має відбуватися за такими напрямками:

- 1) забезпечення належних умов для проживання;
- 2) підвищення конкурентоспроможності для залучення інвестицій в інфраструктуру;
- 3) удосконалення системи управління всіма наявними ресурсами.

Головними показниками збалансованого розвитку сільських об'єднаних територіальних громад мають бути високі стандарти рівня та якості життя сільського населення, розвинений людський і соціальний капітал, екологоощадне використання природних ресурсів, позитивне сальдо міграції населення, благополучна демографічна ситуація тощо.

Особливості формування програм комплексного соціально-економічного розвитку сільських об'єднаних територіальних громад полягають в дотриманні низки принципів:

об'єктивність - розроблення документів на основі даних органів державної статистики, аналітичної інформації центральних і місцевих органів виконавчої влади, результатів опитувань громадської думки, з урахуванням реальності цілей та індикаторів (показників), яких можливо досягти та оцінити стан виконання;

обґрунтованість і доцільність - розроблення документів на основі чітко визначених цілей розвитку та економічно обґрунтованих заходів і проєктів, що сприяють їх досягненню із використанням кращого вітчизняного досвіду у сфері прогнозування економічного і соціального розвитку;

координація - взаємозв'язок та узгодженість довгострокових стратегій, планів і програм розвитку на державному, регіональному та місцевому рівнях;

відкритість та прозорість - забезпечення доступу громадськості до розроблення й інформування про цілі, завдання, очікувані результати та показники виконання стратегічних і програмних документів. Забезпечення всіх суб'єктів господарської діяльності та інших заінтересованих організацій необхідними орієнтирами щодо перспектив розвитку;

недискримінація та рівний доступ - створення можливостей для ознайомлення й можливого врахування позицій всіх заінтересованих сторін під час розроблення та реалізації відповідних документів;

ефективність - зіставлення задіяних ресурсів та результатів їх цільового використання у встановлені терміни;

історична спадкоємність - врахування та збереження позитивних надбань розвитку громади, примноження народних традицій, збереження й відновлення об'єктів культурної спадщини тощо;

збалансований (сталий) розвиток - забезпечення розвитку громади для задоволення нинішніх потреб з урахуванням інтересів майбутніх поколінь.

До нормативно-правових актів, що можуть бути враховані під час розроблення програм комплексного соціально-економічного розвитку сільських об'єднаних територіальних громад [7], належать:

- цільові державні (галузеві) програми розбудови соціальної інфраструктури та поселенської мережі, що розробляються на національному й обласному рівнях управління, які реалізуються галузевими міністерствами й підприємствами та організаціями освіти, охорони здоров'я, культури, фізичної культури і спорту, комунального забезпечення тощо;

- комплексні програми соціально-економічного розвитку сільських громад та територій;

- регіональні комплексні програми соціально-економічного розвитку сільських територій району, області;

- річні плани і відповідні бюджети комплексного соціального розвитку сільських об'єднаних територіальних громад, області, що конкретизують завдання на поточний рік.

Для оцінювання стану соціально-економічного розвитку сільських об'єднаних

територіальних громад, на нашу думку, доцільно використовувати показники за виробничою, соціальною та екологічною сферами (табл.).

Показники оцінювання стану комплексного соціально-економічного розвитку сільських об'єднаних територіальних громад за основними сферами

Сфери		
Виробнича	Соціальна	Екологічна
1. Доходи на 100 га, на 1 середньооблікового штатного працівника; витрати на 100 га, на 1 середньооблікового штатного працівника; прибутки на 100 га, на 1 середньооблікового штатного працівника 2. Сплата податків та нарахувань (у т. ч. в держбюджет, місцеві бюджети, всього, на 100 га, на 1 середньооблікового штатного працівника) 3. Заробітна плати за категоріями працюючих / збір ЄСВ / податок із доходів фізичних осіб 4. Плата за землю (орендна плата+податок) 5. Обсяги надання агровиробничих послуг домогосподарствам	1. Кількість робочих місць 2. Своєчасність розрахунків із заробітної плати та плати за оренду земельних ділянок, що належать селянам 3. Реалізація проєктів будівництва інфраструктурних об'єктів ОДА та Мінрегіону 4. Розвиненість соціально-побутової інфраструктури 5. Напрями і результати соціально-відповідальної поведінки бізнесу	1. Стимулювання аграрних практик з охорони і відтворення родючості ґрунтів та агроландшафтів 2. Моніторинг за дотриманням екологоощадних технологій 3. Відновлення малих річок, озер, водосховищ, боліт, ставків, лиманів та інших об'єктів 4. Ведення зональних систем землеробства, адаптованих до зміни клімату 5. Запровадження відповідальності за порушення екостандартів земле-, лісо-, водокористування

Джерело: Узагальнено авторами.

Варто зазначити, що перелік наведених у таблиці показників може бути доповнений іншими характеристиками, які залежать від економічних і природно-кліматичних особливостей об'єднаних територіальних громад, дозволяють всебічно оцінити й реалізувати потенціал сільської території. Зокрема, для оцінки інвестиційної привабливості сільської території може бути задіяний бухгалтерський інструментарій, описаний в Методичних рекомендаціях з інвентаризації активів та ресурсного потенціалу територіальних громад [4]. Крім того, плануючи розвиток сільських об'єднаних територіальних громад, бажано враховувати всі аспекти продовольчої, соціальної, екологічної та інших поки що невідомих безпек [6].

Таким чином, під час формування програм комплексного соціально-економічного розвитку сільських об'єднаних територіальних громад важливу роль відіграють задіяні розробниками методологічні аспекти дослідження та оцінки ризиків [13].

Висновки. Для забезпечення комплексного розвитку сільських об'єднаних територіальних громад здійснюється реформа децентралізації повноважень і ресурсів на їх виконання, розробляються й впроваджуються відповідні програми, мета яких - реалізувати наявний людський, економічний і природний потенціал, наслідком чого має бути досягнення європейських стандартів рівня та якості життя місцевих жителів.

Для підвищення науково обґрунтованого рівня та ефективності програм комплексного соціально-економічного розвитку сільських об'єднаних територіальних громад необхідно:

- законодавчо визначити потребу стратегічного планування розвитку сільських об'єднаних територіальних громад і всебічно заохочувати таку діяльність;

- під час розроблення стратегічних документів бажано забезпечити адресну освітню, методичну, інформаційно-консультаційну, фінансову та інші форми підтримки за

участю науково-дослідних установ, навчальних закладів, неурядових організацій, донорських програм тощо;

- запровадити аналітико-статистичну методику вимірювання індексу людського розвитку (ІЛР) по сільських об'єднаних територіальних громадах, обравши за основу Методику вимірювання регіонального людського розвитку (РЛР), затверджену Президією НАН України та колегією Державної служби статистики України від 13.06.2012 № 123. Вона включає 33 показники, об'єднані у шість блоків відповідно до основних аспектів люд-

ського розвитку: а) відтворення населення; б) соціальне становище; в) комфортне життя; г) добробут; д) гідна праця; е) освіта.

Головним завданням політики комплексного соціально-економічного розвитку сільських об'єднаних територіальних громад має стати формування повноцінного середовища для продуктивної зайнятості та всебічної реалізації особистості шляхом розвитку освіти, медицини, інформаційно-комунікаційних технологій, культури, спорту, комунально-побутової сфери, рекреаційного простору тощо.

Список бібліографічних посилань

1. Haider L. J., Boonstra W. J., Peterson G. D., Schlüter M. Traps and sustainable development in rural areas: a review. *World Development*, 2018. Vol. 101. P. 311-321. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2017.05.038>
2. Lanfranchi M., Giannetto C. Sustainable development in rural areas: The new model of social farming. *Quality - Access to Success*. 2014. Vol. 15. P. 219-223.
3. Булавка О. Г., Ставничка Л. А. Місцеві бюджети – основа розвитку сільських територіальних громад. *Економіка АПК*. 2014. № 7. С. 127-132.
4. Жук В. М., Бездушна Ю. С., Жук Н. Л. Методичні рекомендації з інвентаризації активів та ресурсного потенціалу територіальних громад. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2020. 86 с.
5. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег. Москва : Гелиос АРВ, 2002. 420 с.
6. Коваленко О. В. Реалізація інноваційної моделі України за кризових обставин: аспекти соціальної та продовольчої безпеки. *Облік і фінанси*. 2015. № 1(67). С. 152-158.
7. Малік М. Й. До питання сталого розвитку сільських територій. *Економіка АПК*. 2008. № 5. С. 51-58.
8. Планування соціально-економічного розвитку територій України : навч. посіб. / за ред. В. М. Вакулєнка, М. К. Орлатого. Київ : НАДУ, Фенікс, 2011. 206 с.
9. Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України : Закон України № 1602 від 23.03.2000 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1602-14#Text>.
10. Програми соціально-економічного і культурного розвитку. URL : <https://i.factor.ua/ukr/journals/bb/2017/february/issue-5/article-24981.html>.
11. Саблук П. Т. Розвиток сільських територій – запорука відродження аграрної України. *Вісник аграрної науки*. 2006. № 5. С. 21-23.
12. Сторонянська І. З., Бенювська Л. Я. Економіка регіонів в умовах коронакризи: тенденції розвитку та їх вплив на податкові доходи місцевих бюджетів. *Економіка України*. 2021. № 5. С. 59-77. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2021.05.059>
13. Ткачук В. А. Методологічні аспекти дослідження проблем соціально-економічного розвитку сільських територій. *Облік і фінанси*. 2015. № 2(68). С. 150-157.
14. Ходаківська О. В., Пугачов М. І., Патица Н. І. та ін. Вплив COVID-19 на аграрний сектор та продовольчу безпеку держави. *Економіка АПК*. 2020. № 12. С. 6-15. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202012006>

References

1. Haider, L.J., Boonstra, W.J., Peterson, G.D. & Schlüter, M. (2018). Traps and sustainable development in rural areas: a review. *World Development*, 101, pp. 311-321 [In English]. DOI: 10.1016/j.worlddev.2017.05.038
2. Lanfranchi, M. & Giannetto, C. (2014). Sustainable development in rural areas: The new model of social farming. *Quality - Access to Success*, 15, pp. 219-223 [In English].
3. Bulavka, O.H. & Stavnycha, L.A. (2014). Mistsevi biudzhety - osnova rozvytku silskykh terytorialnykh hromad [Local budgets are the basis for the development of rural territorial communities]. *Ekonomika APK*, 7, pp. 127-132 [In Ukrainian].
4. Zhuk, V.M., Bezdushna, Yu.S. & Zhuk, N.L. (2020). Metodichni rekomendatsii z inventaryzatsii aktyviv ta resurnoho potentsialu terytorialnykh hromad [Methodical recommendations on inventory of assets and resource potential of territorial communities]. Kyiv: NNTs «IAE» [In Ukrainian].
5. Keins, Dzh.M. (2002). Obshchaia teoriya zaniatosti, protsenta i deneh [General theory of employment, interest and money]. Moskva: Helios ARV [In Russian].
6. Kovalenko, O.V. (2015). Realizatsiia innovatsiinoi modeli Ukrainy za kryzovykh obstavyn: aspekty sotsialnoi ta prodovolchoi bezpeky [Implementation of Innovative Model of Ukraine in Crisis Conditions: Aspects of Social and Food Supply Security]. *Oblik i finansy*, 1(67), pp. 152-158 [In Ukrainian].
7. Malik, M.Yo. (2008). Do pytannia staloho rozvytku silskykh terytorii [On the issue of sustainable development of rural areas]. *Ekonomika APK*, 5, pp. 51-58 [In Ukrainian].
8. Vakulenko, V.M. & Orlyati, M.K. (2011). Planuvannya sotsialno-ekonomichnoho rozvytku terytorii Ukrainy [Planning of socio-economic development of the territories of Ukraine]. Kyiv: NADU, Feniks [In Ukrainian].
9. Pro derzhavne prohnouzuвання та rozroblennia prohran ekonomichnoho i sotsialnoho rozvytku Ukrainy : Zakon Ukrainy # 1602 [On state forecasting and development of programs of economic and social development of Ukraine: Law of Ukraine No. 1602]. (2000). Verkhovna Rada Ukrainy. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1602-14#Text> [In Ukrainian].
10. Prohramy sotsialno-ekonomichnoho i kulturnoho rozvytku [Socio-economic and cultural development programs]. Retrieved from: <https://i.factor.ua/ukr/journals/bb/2017/february/issue-5/article-24981.html> [In Ukrainian].
11. Sabluk, P.T. (2006). Rozvytok silskykh terytorii - zaporuka vidrodzhennia ahrarnoi Ukrainy [Development of rural areas - the key to the revival of agrarian Ukraine]. *Visnyk ahrarnoi nauky*, 5, pp. 21-23 [In Ukrainian].
12. Storonianska, I.Z. & Benovska, L.Ya. (2021). Ekonomika rehioniv v umovakh koronakryzy: tendentsii rozvytku ta yikh vplyv na podatkovy dokhody mistsevykh biudzhetyv [The economy of the regions in the context of the corona crisis: development trends and their impact on tax revenues of local budgets]. *Ekonomika Ukrainy*, 5, pp. 59-77 [In Ukrainian]. DOI: 10.15407/economyukr.2021.05.059

13. Tkachuk, V.A. (2015). Metodolohichni aspekty doslidzhennia problem sotsialno-ekonomichnoho rozvytku silskykh terytorii [Methodological Aspects of the Study of the Problems of Socio-Economic Development of Rural Areas]. *Oblik i finansi*, 2(68), pp. 150-157 [In Ukrainian].

14. Khodakivska, O.V., Puhachov, M.I., Patyka, N.I., et al. (2020). Vplyv COVID-19 na ahraryi sektor ta prodovolchu bezpeku derzhavy [Impact of COVID-19 on the agrarian sector and country's food security]. *Ekonomika APK*. 12. pp. 6-15 [In Ukrainian]. DOI: 10.32317/2221-1055.202012006

Khodakivska O. V., Mohylnyi O. M., Tulush L. D., Krushelnytskyi M. V., Hryshchenko O. Yu. Formation of programs for integrated socio-economic development of united territorial communities, taking into account the risks of the COVID-19 pandemic

The purpose of the article is to reveal scientific and applied approaches to the formation of programs for the integrated socio-economic development of united territorial communities (UTC), taking into account the risks of the spread of the COVID-19 pandemic.

Research methods. The dialectical toolkit is the basis for the knowledge of the processes and phenomena of spatial development; the monographic method is applied to the analysis of the basic principles of the formation of programs for the integrated socio-economic development of UTC; empirical observations contributed to an overall assessment of the state of the UTC response to the challenges associated with the spread of coronavirus disease; abstract-logical techniques made it possible to do scientific and applied generalizations of the material and formulate final conclusions.

Research results. It has been proven that the strategic objectives of the programs for the integrated socio-economic development of the UTC should also be a timely response to force majeure circumstances, such as the COVID-19 pandemic. Their role in protecting the life and health of the rural population should increase significantly. In addition, the focus of attention should always be the resource base for the implementation of powers through the development of agricultural production and other types of diversified activities, as well as the creation of a favorable environment for decent living conditions, all-round personal development and recreation. It is proposed to develop an analytical and statistical method for measuring the human development index (HDI) in the context of rural UTC, taking as a basis the Method for measuring regional human development (RHD), approved by the Presidium of the NAS of Ukraine and the board of the State Statistics Service of Ukraine dated 13.06.2012 No. 123.

Scientific novelty. The indicators for assessing the level of the socio-economic state of UTC in key areas have been generalized. The goals and principles that should form the basis of national programs to support balanced rural development have been clarified.

Practical significance. The applied aspects of the study can be taken into account in the formation of programs for the integrated socio-economic development of the UTC, which will increase the effectiveness of government initiatives aimed at supporting the village and increase the readiness of the rural population for force majeure threats. Tabl.: 1. Figs.: 6. Refs.: 14.

Keywords: united territorial communities; local and state programs of socio-economic development; resource potential of the territory; balanced rural development; level and quality of life of the rural population.

Khodakivska Olha Vasylivna - doctor of economic sciences, professor, corresponding member of NAAS, deputy director - head of the department of land relations and nature management, National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics" (10, Heroiv Oborony St., Kyiv, 03127)

E-mail: iae_zem@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-3421-8361>

Mohylnyi Oleksii Mykolaiovych - doctor of economic sciences, professor, chief research fellow of the department of organization of scientific research and innovation development, National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics" (10, Heroiv Oborony St., Kyiv, 03127)

E-mail: o.mogilnyi@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-9802-1701>

Tulush Leonid Dmytrovych - candidate of economic sciences, senior research fellow, head of the department of financial-credit and tax policy, National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics" (10, Heroiv Oborony St., Kyiv, 03127)

E-mail: tulush@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-3922-5245>

Krushelnytskyi Mykola Volodymyrovych - candidate of economic sciences, senior researcher of the department of management organization, public governance and administration, National Scientific Centre «Institute of Agrarian Economics» (10, Heroiv Oborony St., Kyiv, 03127)

E-mail: boss.krushelnickiy@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-5028-6068>

Hryshchenko Olena Yuriivna - head of the sector of research information support, National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics" (10, Heroiv Oborony St., Kyiv, 03127)

E-mail: lena@iae.kiev.ua

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0003-2271-3629>

Ходаковская О. В., Могильный А. Н., Тулуш Л. Д., Крушельницкий Н. В., Грищенко Е. Ю. Формирование программ комплексного социально-экономического развития объединённых территориальных общин с учётом рисков пандемии COVID-19

Цель статьи - раскрыть научно-прикладные подходы к формированию программ комплексного социально-экономического развития объединённых территориальных общин с учётом рисков распространения пандемии COVID-19.

Методика исследования. Дialectический инструментарий положен в основу познания процессов и явлений пространственного развития; монографический метод применен к анализу базовых принципов формирования программ комплексного социально-экономического развития объединённых территориальных общин; эмпирические наблюдения способствовали общему оцениванию состояния реагирования объединённых территориальных общин на вызовы, связанные с распространением коронавирусной болезни; абстрактно-логические приемы позволили сформулировать научно-прикладные обобщения материала и заключительные выводы.

Результаты исследования. Доказано, что стратегическими задачами программ комплексного социально-экономического развития объединённых территориальных общин также должно быть своевременное реагирование на

обстоятельства непреодолимой силы, подобные пандемии COVID-19. Должна существенно повыситься их роль в защите жизни и здоровья сельского населения. Кроме того, в фокусе внимания постоянно должна находиться ресурсная база для выполнения полномочий путем развития сельскохозяйственного производства и других видов диверсифицированной деятельности, а также создание благоприятной среды для достойных условий проживания, всестороннего развития личности и отдыха. Предложено разработать аналитико-статистическую методику измерения индекса человеческого развития по сельским объединённым территориальным общинам, взяв за основу Методику измерения регионального человеческого развития, утвержденную Президиумом Национальной академии наук Украины и коллегией Государственной службы статистики Украины от 13.06.2012 г. № 123.

Элементы научной новизны. Обобщены показатели оценивания уровня социально-экономического состояния объединённых территориальных общин по ключевым сферам. Уточнены цели и принципы, которые должны быть заложены в основу общегосударственных программ поддержки сбалансированного сельского развития.

Практическая значимость. Прикладные аспекты исследования могут быть учтены при формировании программ комплексного социально-экономического развития объединённых территориальных общин, что позволят повысить действенность государственных инициатив, направленных на поддержку села и повысить готовность сельского населения к форс-мажорным угрозам. Табл.: 1. Илл.: 6. Библиогр.: 14.

Ключевые слова: объединённые территориальные общины; местные и государственные программы социально-экономического развития; ресурсный потенциал территории; сбалансированное сельское развитие; уровень и качество жизни сельского населения.

Ходаковская Ольга Васильевна - доктор экономических наук, профессор, член-корреспондент НААН, заместитель директора - заведующая отделом земельных отношений и природопользования, Национальный научный центр «Институт аграрной экономики» (03127, г. Киев, ул. Героев Оборона, 10)

E-mail: iae_zem@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-3421-8361>

Могильный Алексей Николаевич - доктор экономических наук, профессор, главный научный сотрудник отдела организации научных исследований и инновационного развития, Национальный научный центр «Институт аграрной экономики» (03127, г. Киев, ул. Героев Оборона, 10)

E-mail: o.mogilnyi@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-9802-1701>

Тулуш Леонид Дмитриевич - кандидат экономических наук, старший научный сотрудник, заведующий отделом финансово-кредитной и налоговой политики, Национальный научный центр «Институт аграрной экономики» (03127, г. Киев, ул. Героев Оборона, 10)

E-mail: tulush@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-3922-5245>

Крушельницкий Николай Владимирович - кандидат экономических наук, старший научный сотрудник отдела организации менеджмента, публичного управления и администрирования, Национальный научный центр «Институт аграрной экономики» (03127, г. Киев, ул. Героев Оборона, 10)

E-mail: boss.krushelnickiy@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-5028-6068>

Грищенко Елена Юрьевна - заведующая сектором информационного обеспечения исследований, Национальный научный центр «Институт аграрной экономики» (03127, г. Киев, ул. Героев Оборона, 10)

E-mail: lana@iae.kiev.ua

ORCID ID: 0000-0003-2271-3629

Стаття надійшла до редакції 14.04.2021 р.

Фахове рецензування: 21.04.2021 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Ходаківська О. В., Могильний О. М., Тулуш Л. Д., Крушельницький М. В., Грищенко О. Ю. Формування програм комплексного соціально-економічного розвитку об'єднаних територіальних громад з урахуванням ризиків пандемії COVID-19. *Економіка АПК*. 2021. № 5. С. 6 — 16. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202105006>

Khodakivska, O.V., Mohylnyi, O.M., Tulush, L.D., Krushelnitskyi, M.V. & Hryshchenko, O. Yu. (2021). Formuvannia prohram kompleksnoho sotsialno-ekonomichnoho rozvytku ob'iednanykh terytorialnykh hromad z urakhuvanniam ryzykiv pandemii COVID-19 [Formation of programs for integrated socio-economic development of united territorial communities, taking into account the risks of the COVID-19 pandemic]. *Ekonomika APK*, 5, pp. 6 — 16 [In Ukrainian]. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202105006>

*